

Мельник Наталя,

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української та світової літератур
Криворізький державний педагогічний університет

СВОБОДА І ТВОРЧІСТЬ ЯК ШЛЯХ ДО ПІЗНАННЯ БУТТЄВИХ СМИСЛІВ (ЗА ЕСЕЄМ КОСТЯНТИНА МОСКАЛЬЦЯ «МІСЯЦЬ МИЛУВАННЯ МІСЯЦЕМ»)

У статті досліджується проблема пошуку людиною сенсу буття, інтерпретована в есеї Костянтина Москальця «Місяць милування місяцем». У творі звучать роздуми про штучність та тимчасовість реальї «теперішнього тривалого часу» та втрату словом (мовою) здатності відобразити справжню сутність речей, явищ, подій, станів. Духовне начало в людині, на думку автора, — первинне й необхідне. Без нього людина — лише аморфна маса, над якою цілковито панує тіло.

Есеї інтертекстуально пов'язані із японською культурною традицією (назва твору, цитати з хоку Мацуо Басьо, алюзії на японський чайний ритуал). Свобода і творчість осмислюються автором як необхідні чинники життя особистості, пізнання нею власної сутності, звільнення від ілюзій сучасного світу, шлях до Бога. У творі звучать роздуми про необхідність «прироцнення буття», пошуку людиною автентичності, прагнення відновлення істинного змісту буття і Слова, духовного вдоконалення.

Ключові слова: людина, свобода, творчість, духовність.

Melnyk N. G. Freedom and creativity as a way to knowledge of existential meanings (based on the Konstantin Moskalets' essay "Month of admiring the moon").

The article examines the problem of man's searching for the meaning of being, which is interpreted in the Konstantin Moskalets' essay "Month of admiring the moon".

There are thinkings about the artificiality and timeliness of the realities of "the present long time" and the loss of the word (language) of ability to reflect the true nature of things, phenomena, events, states. According to the author, the spiritual man's principle is primary and necessary. Without it man is only an amorphous mass which is wholly reigned by a body. Essay is intertextually linked to the Japanese cultural tradition (the title of the work, quotes from the Matsuo Basso's haiku, allusions to the Japanese tea rite). The author interprets freedom and creativity as the necessary factors in the life of the individual, the noesis of his own essence, the liberation from the illusions of the modern world and the path to God. There are thoughts of need of "the growth of being", the searching for authenticity, the aspiration to restore the true meaning of life and Word and spiritual insight.

Key words: human, freedom, creativity, spirituality.

Пошук людиною сенсу буття належить до «вічних» проблем її існування. Особливо актуальною вона постає сьогодні в час усеохоплюючої глобалізації, технологізації та інформатизації світового суспільства, коли людина має відстоювати свою автентичність, самоцінність та унікальність. Ця проблема нині особливо хвилює філософів, психологів, митців. Значимою вона є й для сучасної української літератури, зокрема для творчості письменника-мислителя Костянтина Москальця.

Мета статті — аналіз есею Костянтина Москальця «Місяць милування місяцем» із погляду авторської інтерпретації проблеми сенсу життя людини.

До творчості Костянтина Москальця зверталися в своїх дослідженнях О. Бровко, І. Борисюк, Т. Гундорова, А. Деркач, Л. Колеснікова, О. Коцарев, Б. Магіяш, Т. Пастух, Н. Пахаренко, В. Пахаренко, Р. Свято, І. Славінська.

Науковці відзначають провідні риси, притаманні творчості письменника: її приналежність до неомодернізму, «високої літератури» (Т. Гундорова [2]); синтез лірики та епосу (О. Бровко [1]), герметизм і занурення автора у свій внутрішній світ, наскрізна цитатність творів інших письменників (Н. Пахаренко [9]) та ін.

Слід також зауважити, що проблема пошуку сенсу життя людини — одна з найзначиміших у творчості Костянтина Москальця.

У інтерв'ю письменник зазначає: *«Ціль полягає в тому, щоби стати людиною ще в цьому житті. Це звучить трохи дивно, але це справді так. Нас уже не вабить ні привид надлюдини, ні обожнення, ані досконалий тоталітарний колектив, збудований хоч лівою, хоч правою рукою. Просто людина, цього більш ніж достатньо. Кожен з нас — сприятливе середовище для її народження. Не більше, але й не менше. Тільки від нас залежить, чи станемо ми модьми, чи так і залишимося сировиною і нереалізованою можливістю. Існує безліч шляхів для реалізації цієї можливості, в тому числі і шлях творчості»* [11].

Есей Костянтина Москальця «Місяць милування місяцем» є творчою інтерпретацією авторських роздумів на цю тему.

Твір починається із розповіді про те, як мишеня, попадає в пастку: порожню пляшку від молока. Воно шалено стрибає вгору, щоб звільнитися, проте — марно. Спостереження за безрезультатними спробами порятунку мишеняти призводить автора до усвідомлення сутності існування людини-невільника, яка, не маючи справжньої свободи, живе лише її ілюзією: *«Проклята природа гладенького скла,*

за яке нема як уцепитися, крізь яке видно геть увесь світ — але вирватися неможливо. «Ось, бачу себе», — сказав я до себе і до мишеняти» [7, с. 212].

Життя людини осмислюється як суцільне, безпредметне, безпричинне й безіменне страждання, яке «виростає саме з себе, саме собою живиться, саме собою розмножується» [7, с. 212].

Іноді приходить полегшення: «імітація сповіді, хвилини притомності, прозріння, сполохів, «місячних зайчиків», що призводить до відчуття об'ємності, барвистості, відкритості, яскравості і світу [7, с. 213].

У творі звучать роздуми про штучність та тимчасовість реалій «теперішнього тривалого часу» та втрату словом (мовою) здатності відображати справжню сутність речей, явищ, подій, станів: «Слова-заклинання, слова-розпізнавальні знаки, як оті зірочки на офіцерських погонах, слова, які внаслідок безперервного використання стали до того багатозначними, що в них розчинилася притаманна кожному символі магічність. Роз-чароване довкілля; деміфологізований, десакралізований світ, позбавлений світ, позбавлений ілюзій і таємничих, ба заборонених імен, від яких прискорено билося серце <...> Ми хочемо жити в світі без конотацій, у яких причайлося безліч ідеологій та відданих їм ловців душі» [7, с. 213]. Людина сьогодні втомилася від багатозначності слів, від їх додаткових смислів, ідеологічних нашарувань і прагне повернення їм початкової суті, істинного смислу, що є існують поза часом.

Духовне начало в людині, на думку автора, — первинне й необхідне. Без нього людина — лише аморфна маса, над якою цілковито панує тіло. Тіло, яке «дивиться телевизор, ходить на каву», палить тютюн, проте, втратило свідомість, тому це мертво тіло, яке лише «продовжує вдавати з себе живе» [7, с. 214].

Поняття свідомість / духовність — майже тотожні в розумінні митця, для нього це найважливіші категорії істинного буття людини, сенсу її існування: «Мое життя набирається змістом у тутешньому й теперішньому Бозі, в Бозі живому, у Тому, Хто називає нас синами Своїми — після всього, що було скоєне тілом смерті, після безлічі скотств його. Він Той, Хто приходить першим після того, коли нас залишили всі на світі люди» [7, с. 214].

Твір пронизаний цитатами з хоку Мацуо Басьо, які певним чином конкретизують, оприявлюють думки автора. Ці інтертекстуальні вкраплення суголосні не лише загальній концепції твору, але й є

логічними складовими проблемно-тематичних напрямків роздумів письменника, що змінюються в тексті.

Відомо, що ідейно-художній простір творів Костянтина Москальця близький до східної, зокрема японської, естетичної картини світу. Її характеризують здатність автора до самозаглиблення, намагання осмислити вічні, позачасові категорії буття людини, схильність до медитації, спостереження за природою як універсальний шлях до пізнання законів Всесвіту, підкреслений естетизм, що виявляється в виборі тем, проблем та засобів їх відображення [3, 4]. Всі твори письменника свідчать про вишуканий смак митця, його вміння бачити велике в малому, цінне у, здавалося б, незначному. Костянтин Москалець зазначає: *«За своїм світовідчуттям японська література, особливо давня, ближча мені за, припустімо, польську. У ній є зачарованість красою мимучості і громоподібне мовчання щодо метафізичних проблем, які століттями роздирають душу європейця. Дивись на цю хризантему, надивляйся, бо завтра або тебе, або вас обох не стане»* [5].

Назва твору також інтертекстуально пов'язана з японською традицією. Свято милування місяцем — *цукімі*, що відзначається восени, поряд із *ханамі* (свято милування квітами), *юкіме* (традиція милування тихими снігами), — час, коли людина має відмежуватися від світу, що заважає їй побачити справжню сутність вічних, неперехідних, непроминальних речей. Це час, коли людина здатна пізнати свою самотність: *«Хмарки іноді дають можливість перевести дух. В час милування місяцем»* [7, с. 214].

Осінь, зима, весна в японській світоглядній традиції — не просто пори року, хоча елемент спостереження за природними змінами, увага до найдрібніших деталей (листя змінило колір, опало, випав сніг, почорніли галузки дерев, зацвіли слива, сакура) — досить важливі з естетичного погляду японця [6]. Пори року — це ще й стан душі; вік людини; час одкровення, розмови з собою. До речі, ця розмова з собою, внутрішній монолог чи мовчання — обов'язковий і конче необхідний чинник життя людини мислячої: *«Це таки зима. Зима в мовчанні, зима в тиші, зима в зосередженні. Зима — це осердя. Без слів»* [7, с. 213].

Так, спостереження за зимовим пейзажем призводить автора до думок, які викладені за принципом текстового постмодерного калейдокопу. Це уламки буття людини, розрізнені й, на перший погляд, непов'язані між собою та абсолютно нелогічні. Проте, саме вони визначають буття сучасної людини, загубленої в просторах

ворожого світу, людини, що втратила себе: *«Ясні та виразні кольори грудневого, справді зимового ранку: білі сніги, червоні кетяги горобини під вікном, зелені вагони пасажирського поїзда, <...> гіркуватий присмак перших сигарет, шум води у сусідів, ритмічне вібрування холодильників, голоси, запахи страв, невпинно в'яучі тіла жінок і чоловіків; життя, виявлене з такою грубуватою простотою, таке зримає, таке відчутне на дотик, голі каштанові віти, тридцятилітній чоловік, який пише бісерним почерком, усі вважають, що це я, я сам інколи ототожнюю себе з ним, і сповідь Августина, розгорнута посередині, і затруднений подих, і здогад <...>»* [7, с. 215].

У творі зустрічаємо алузії на традиційний японський чайний ритуал. Його роль у житті письменника осмислена в есеї «Воскресіння чаю»: це час спільної медитації, творення часу, творення буття. Роздуми про значимість чайного ритуалу в житті творчої особистості автор продовжує й у досліджуваному творі. Це спосіб «прирощення буття», шлях до «тотожності буття»: *«Логос ритуалу завжди один і той самий; однак виконання його щоразу мусить здійснюватися так, як здійснювалося воно вперше. Якраз невідробний настрій отієї первинності і є визначальним критерієм автентичності, — а не субстанційна «сутність». Не зміст, а час. Щоразу перший сніг <...> Один і той самий прийом, щоразу одне і те ж розпалювання в одній і тій самій грубі одних і тих самих дров задля одного й того самого тепла — однієї з основних енергій життєзабезпечення, точніше, задля природження одного і того ж самого буття»* [7, с. 215–216]. (Виокремлено нами — Н. М.).

Парадоксальність існування людини сучасної доби полягає в тому, що лише усвідомлення нею цілковитої втрати власної самості, духовності, свободи, втрати справжнього значення СЛОВА, може стати рушієм до повернення нею первинних смислів, змусити її випростатися, звільнитися і нарешті БУТИ: *«Повернутися обличчям до буття — означає загинути, зникнути як нікому не належність, утратити самість і, мабуть, перетворитися на щось інше. Або ж — відновитися <...> Ми б'ємося в гладеньке скло, але залишаємося бодай наполовину живими. Ринувшись у вогонь — гинемо. Філософія нетлі»* [7, с. 216].

Звільнення від ілюзій сьогодення: ідеологічних, морально-етичних пасток суспільства; відкриття глибинного сенсу людського існування, повернення власної ПРИРОДНОСТІ — істинна мета людини [8, 10].

Свобода і творчість осмислюються автором як необхідні чинники життя особистості, пізнання нею власної сутності, шлях до Бога і до самої себе.

Перспективи дослідження полягають у необхідності аналітичного осмислення сучасної української есеїстики, вивчення її філософської проблематики, авторських кодів, особливостей творчого стилю митців. Підкреслений інтелектуалізм, емоційність, опертя на власний життєвий досвід, звернення до актуальних проблем сьогодення визначили особливу популярність та життєвість цього жанру. Доцільним, на нашу думку, буде звернення до інших есеїв Костянтина Москальця, його поетичних, музичних творів, що дозволить цілісно осмислити його доробок, який є зразком високої, якісної сучасної української літератури, проте, і досі малодосліджений. Неменш актуальним нам видається звернення до есеїстики Юрія Андруховича, Сергія Жадана, Оксани Забужко, Тараса Прохаська, Івана Малковича. Миколи Рябчука, Олеса Ульяненка та інших письменників, небайдужих до проблем українського сьогодення.

Література

1. Бровко О.О. Есеїстичні нарративні структури в літературно-критичних виступах К. Москальця та В. Даниленка / О.О. Бровко // Філологічні семінари. Літературна критика і критерії художності: [збірник наукових праць]. — Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2009. — №12. — С. 187–191.
2. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн / Т.Гундорова. — К.: Критика, 2005. — 264 с.
3. Колеснікова Л.В. Часо-простір «Сполохів» Костя Москальця / Л.В.Колеснікова // Інноваційний розвиток за умов крос-культурних взаємодій: [збірник Міжнародної наукової конференції]. — Суми, 2008. — С. 155–157.
4. Колеснікова Л.В. Часо-простір японського дзуйхіцу та «сполохів» Костя Москальця / Л.В.Колеснікова // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім.Лесі Українки. — Луцьк, 2013. — №11(260). — С. 151–163.
5. Константинова К. Костянтин Москалець: «Понад 20 років живу на відлудді. Про наше літературне середовище не знаю нічого» / К.Константинова // Зеркало недели. Україна. — 2015. — №1033. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

- <https://dt.ua/CULTURE/kostyantyn-moskalec-ponad-20-rokiv-zhivuna-vidlyuddi-pro-nashe-litseredovische-ne-znayu-nichogo-.html>.
6. Маркарьян С. Б. Праздники в Японии: обычаи, обряды, социальные функции / С. Б. Маркарьян, Э. В. Молодякова. — М.: Москва, 1990. — 248 с.
 7. Москалец К. Досвід коронації. Вибрані твори: Романи, повісті, оповідання, есеї / Костянтин Москалец. — Львів: ЛА «Піраміда», 2009. — 220 с.
 8. Пахаренко В. Начерк Шевченкової етики / В. Пахаренко. — Черкаси: Брама — Україна, 2007. — 208 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nashekolo.org.ua/nk/im_article/File/Microsoft%20Word%20-%20ПАХНАРЕНКО_SHEVCHENKOVA_ETYKA.pdf.
 9. Пахаренко Н. Своєрідність художнього мислення Костянтина Москальця: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Н. Пахаренко. — Кіровоград, 2007. — 22 с.
 10. Свято Р. В. Поетична творчість Костянтина Москальця: поетикальний і світоглядний виміри / Р. В. Свято // Магістеріум. Літературознавчі студії. — Київ: Stylos, 2012. — С. 53–58.
 11. Теплова Н. Наше інтерв'ю з Костем Москальцем / Н. Теплова // Порадник. Бахмацька районна незалежна газета. — 2010. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://poradnik.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1184&catid=11&Itemid=102.